

Юрій Мицик

ORCID iD 0000-0003-1580-1284

УДК 94(477)«17»

DOI: 10.28925/2524-0757.2020.1.15

П'ЯТЬ НЕВІДОМИХ ДОКУМЕНТІВ ГЕТЬМАНА ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО

У статті наводяться невідомі документи гетьмана України Івана Скоропадського (1708–1722), які дають змогу краще уявити економічне становище Мгарського монастиря під Лубнами. Вони також проливають світло на сторінки історії низки навколишніх сіл та біографії деяких представників козацької старшини.

Ключові слова: Іван Скоропадський, гетьман, Мгарський монастир, Лубни, маєтності, села.

Yurii Mytsyk

FIVE UNKNOWN DOCUMENTS BY HETMAN IVAN SKOROPADSKYI

The article presents unknown documents by Hetman of Ukraine Ivan Skoropadskyi, which broaden understanding of economic situation of the Mgar Monastery near Lubny, highlight unknown pages of numerous surrounding villages and biographies of some representatives of the Cossack officers.

Key words: Ivan Skoropadskyi, Hetman, Mgar monastery, Lubny, estates, villages.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020

© Мицик Ю., 2020

Висвітлення постаті гетьмана України Івана Скоропадського знайшло своє місце у вітчизняній історіографії. Досить широкою є джерельна база для продовження наукового пошуку. Проте універсали гетьмана, підготовлені до друку науковими співробітниками Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, вже років десять чекають на фінансування. Утім, пошуки нових документів не припиняються, частину з них уже опубліковано, зокрема, на сторінках журналу «Сіверянський літопис». Під час підготовки до друку у серії «Документальна спадщина монастирів Гетьманщини» копійної книги (книги-архіву) Спасо-Преображенського Мгарського монастиря під Лубнами, яка зберігається у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, ми перед-

усім звернули увагу на майже сотню гетьманських документів у її складі¹⁵⁹. Тут зазначимо, що переважна більшість з них була скопійована у 1729 р. двома копіїстами з ініціативи упорядника копійної книги, намісника монастиря Георгія Кувечинського. Невелика кількість документів вносилися пізніше, навіть у другій половині XVIII ст.

Ця копійна книга, як і інші, створювалася з важливою практичною метою підтвердження майнових прав монастирів і тому зберігалася особливо дбайливо, бо документи з її складу (універсали, привілеї князів, гетьманів, полковників, купчі, дарчі, заповіти тощо) служили надійним аргументом у суді в разі можливих чиїхось претензій на маєтності. До речі, вони засвідчують, що більшість своїх маєтностей монастирі здобули не тільки цілком легально, але й чесно, бо отримали їх від віруючих як пожертви. Це підважує

¹⁵⁹ Центральный державный исторический архив у м. Києві (ЦДІАУК). Ф. 137. Оп. 1. Спр. 127.

поширений в радянській історіографії стереотип про монастирі як центри мракобісся, здирництва й наживи.

Повернемося до гетьманських документів, починаючи від тих, що були створені Богданом Хмельницьким. Майже всі вони надруковані Іваном Бутичем в серії «Матеріали до українського дипломатію». Але дослідником не були охоплені або ще не вийшли у відповідному томі універсали та листи Івана Скоропадського. Три документи з їх числа, що стосувалися маєтностей Мгарського монастиря у Романкові (неподалік від сучасного міста Дніпро) нами вже було видано. Перший з недрукованих ще документів — універсал, який підтверджував права обителі на два села (Лозівок та Будище сучасної Черкаської області) і вісім озер. Їх ще 1668 р. заповів монастирю Юрій Русинович — батько майбутнього ігумена Макарія, а право на володіння ними підтверджувалося деякими гетьманами-попередниками Скоропадського. Останнім серед них був Іван Мазепа, котрий видав відповідні універсали у 1705 та 1706 рр. До речі, з цього роду вийшли кілька агентів Мазепи. У наступному (№ 2) документі — листі 1710 р. — Скоропадський вітав ігумена (о. Філарета Кошаківського) з преполовиненням Великого посту і бажав щасливо зустріти Великдень. Одночасно він повідомляв про видання універсалу, яким стверджувалася купча монастирем млина від лохвицької жительки Марії Терещихи. Цей універсал, адресований передусім лубенському полковнику Василю Савичу, наводиться нижче (№ 3). Зазначимо, що о. Філарет був, імовірно, родичем ченця Межигірського та Підгородиського монастирів Іллі Кошаківського, який між 1707 та 1720 рр. був упорядником та автором деяких статей збірника літописів. У ньому міститься серед інших і Київський літопис.

Два наступних універсали (№ 4, 5) були видані монастиреві в особі його ігумена о. Олексія Петрини. У першому з них стверджувалися права монастиря на села Лука (Луки), Хитці, Мгар, Піски, надані обителі ще гетьманом Мазепою у 1687 р. (зараз села знаходяться на території сучасного Лубенського району Полтавської області). Універсал мав бути виконаний лубенським полковником В. Савичем, згаданим вище. У другому універсалі 1720 р. Скоропадський реагував на скаргу ігумена і всієї братії, а також знатного військового товариша Петра Кулябки на лубенських міщан, котрі підняли греблю на р. Сулі, внаслідок чого були підтоплені монастирські й кулябчині млини й сіножаті. Попередні дві скарги до лубенського полковника Андрія Марковича (брата дружини Скоропадського Анастасії) не дали результату, тому вони були змушені звертатися до самого гетьмана. У відповідь останній створив комісію з трьох осіб, котрі мали залучити досвідчених мельників і встановити істину. Відповідно до ре-

зультатів слідства мало бути ухвалене гетьманське рішення. Хоча воно не збереглося або ще не виявлене, імовірно, воно було на користь скаржників, оскільки Скоропадський був побожною людиною і ревно обстоював права церков і монастирів, не поступаючись у цьому Мазепі. Зазначимо, що Петро Кулябка (кінець XVII ст. — після 1736 р.), був сином родоначальника Кулябок Івана і батьком трьох синів, один з яких Семен (Сильвестр) був вихованцем, викладачем і ректором Києво-Могилянської академії, костромським єпископом, петербурзьким архієпископом. Два інших сини (Петро та Іван) були лубенськими сотниками, а Іван ще й лубенським полковником.

Оскільки всі наведені документи походять з копійної книги, будемо вказувати лише її відповідні аркуші. Тексти документів наводимо за правилами, розробленими Ярославом Дзирою, з незначними поправками. Два документи (№ 2, 3) наводимо за оригіналами, які вдалося виявити в ЦДІАУК.

Отже, наведені нижче документи доповнюють «Український дипломатію XVI–XVIII ст.» і містять цінні свідчення про взаємини гетьмана Івана Скоропадського з одним із провідних монастирів Лівобережної України — Мгарським. Вони також дають змогу краще уявити економічне становище цього монастиря, проливають світло на невідомі сторінки низки сіл Гетьманщини й біографії деяких представників козацької старшини.

* * *

№ 1

1709, вересня 27. Глухів.

Універсал гетьмана Івана Скоропадського

Пресвітлішого и державнішого великого гсдря ншого его црского влчства Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетман Иоанн Скоропадский.

Его црского пресвітлаго влчства Войска Запорожского пну полковникові переяславскому, п.п. старшині полковой, сотником и всім так войскового, яко посполитого того ж полку обивателем, особливо п. сотникові мошенскому, и каждому кому би колвек відати належало, сим ншим чиним извiстно універсалом, иж превелебний в Бгу гспдн отц иеромонах Филарет Кошакowski, игумен мнстира Всемлостивого Спса Мгарского лубенского, міючи універсали антецессора ншого бившого гетмана на села Русяновичовские, прозиваемие Лозовок и Будища, на той стороні Днепра будучие в полку Переяславском, и сотні Мошенской з всіма до них надлежащими угодіями и на рибные ловлі Русяновские, именно: вусім озер Дніпрових уступних виданние, просил и ншого на оние подтвердження. Ми теди, гетман, по ншой ку містцам стим горливости и на прошение помя-

нутого превелебного отца игумена, вижей вираженного, Русяновские села з угодиями и рибные ловли ншим ствердти повелісмом універсалом, жадаючи пилно и повагою сего ншого універсалу рейментарско грозячи, аби превелебному в Бгу гспдну отцу игумену настоящему и впред будучим по нем сукцессором з братиею владінію сел, озер и в отбираню з них пожитков и користий наименшое пп. старшина полковая, особливе сотник мошешенский, не сміли и не важиліся чинити перепони, перешкоди и наносити трудности, варуем, грозим и по десяте приказуем. Войти зас помянутих сел з посполитими людьми (опрочь козаков, якие ненарушне при своїх волностях заховани міют быти) должны всякое до мнстра Всемлстивого Спса Мгарского лубенского подданское отдавати послушенство и во всем повиноватися.

Дан в Глухові септеврия 27 року 1709-го.

У подлинного тако подписано:

Звишменованный гетман рукою власною.

(Арк. 22 зв. — 23. Тексту документа передуде заголовок зроблений копіістом: «Універсал гетмана Иоанна Скоропадского, подтвердителный на села Лозовок и Будища и на всі тамошние угодия з рибными ловлями и на вусім озер Дніпрових уступних». Внизу документа намальоване коло, всередині якого написано: «місто печати рейментарской».)

№ 2

1710, квітня 8 (березня 28). Глухів. Лист гетьмана Івана Скоропадського до о. Філарета Коцаківського, ігумена Мгарського монастиря

«Превелебный в Бгу гспдне отче игумене мнстра Мгарского лубенского, мой ласкавий гспдне и приятелю.

За повіншоване нас преполовлением стой Четырдесятници велце вшой превелебности дякуем и взаемне зичим, абІ подвигоположник Хрстос Гдь удостоіл вшу превелебност добродравственно и душеполезно стой Четиредсятици Пост препровадити и Воскресения Его ж дочекати. По желанию вшой превелебности роказалисмом з канцеляриі нашой войсковой видати наш універсал на млин от Мариі Терещихи, жителки лохвицкой, купленний, в котором міючи нашу до обТели вашой превелебности горливость, и часть войсковую на обитель вашу приворочаем. При том млитвам стим навсегда отдаемся.

З Глухова марта 28 року 1710.

Вшой превелебности зичливий приятель Иван Скоропадский, гетман Войска его црского прстлого влчства Запор.

(ЦДІАК. Ф. 167. Оп. 1. № 9. Оригінал, завірений особистим підписом гетьмана. Копія цього

універсалу є в копіійній книзі Мгарського монастиря (арк. 24 зв. — 25) і має лише незначні відмінності. Запис копііста перед текстом документа: «Лист от гетмана Ивана Скоропадского, в котором извѣствует выдано универсала на млин, купленный од Терещехи, и часть войсковую, з того млина припадающую на монастир, приворочает».)

№ 3

1710, квітня 8 (березня 28). Глухів. Універсал гетьмана Івана Скоропадського

Пресвітлішого и державнішого великого гсдря нашого его царского священнішого влчства Войск Запорожских обоіх сторон Днєпра гетман Иоанн Скоропадский.

Пану полковникові Войск его ж царского влчства Запорожских лубенскому, старшині полковой, а особливе дозорци млинов наших теперешнему и впред быти міючим в полку Лубенском знайдуючихся и каждому кому колвек о том видати належатимет, сым універсалом нашим ознаймуем універсалом, иж присилал до нас превелебный в Бгу отец Филарет Коцаковский, игумен мнстра Мгарского лубенского, купчий запис на млин от Мариі Терещихи под містом Лохвицею на реці Сулі з двома колами мучними, а третим ставидлом куплений и просил на оний потвердителного нашего себі універсалу. Мы прето, геман, яко до всіх обывтелей, так и до мнстра Мгарского лубенского, міючи нашу прихилность, повагою сего нашего універсалу ствержаем помянутий млин, тут же пилно міти хочем и рейментарско приказуем, абы як сам полковник лубенский, так и ніхто инший з старшини и черні того полку войсковых и посполитих людей, а особливе дозорца млинов наших теперешний и впред бути міючие, в полку Лубенском млинами завідуючие, не сміли и не важиліся ему, отцу игумену, з братиею в завідованю того млина и в отбираню з него всяких розміровых пожитков жадных наименших чинити кривд, утисков и долегливостей и повторе пилно приказуем.

Дан в Глухові марта 28 року 1710.

Звишменованный гетман, рукою власною.

(ЦДІАК. Ф. 137. Оп. 1. № 7. Оригінал, завірений печаткою і особистим підписом гетьмана. Адреса тією ж рукою: «Превелебному в Бгу гсдину отцу Филарету Коцаковскому, игумену мнстра Мгарского лубенского, моему ласкавому отцу и приятелю». Записи на звороті: «Універсал от ясневелможного его млсти пана гетмана потверженный на млин купленный у Иванихи Терещихи под Лохвицею на реці Сулі», «На млин Иванихи Терещихи». Копія цього універсалу є в копіійній книзі Мгарського монастиря (арк. 24–24 зв.) і має лише незначні відмінності. Запис копііста перед текстом документа: «Універсал гетмана Иоана Ско-

ропадского на млин под містом Лохвицею на реці Сулі знайдуючийся, куплений от Марії Тереще-хи». Запис наприкінці документа: «У подлиного тако подписано: «Звиш менованный гетман рукою власною» і намальоване коло, всередині якого написано: «місто печати».)

№ 4

1711, березня 28 (18). Гадяч.

Універсал гетьмана Івана Скоропадського

Его црского пртлого влчства Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетман Иоанн Скоропадский.

Пану полковникові Войска его ж црского пресвітлого влчства Запорожского лубенскому, старшині его полковой и всему старшому и меншому того полку товариству и посполству и кому о том тепер и в потомние часи відати надлежатимет, сим ншим ознаймуем універсалом, иж превелебний в Бгу (слова «в Бгу» повторено. — Ю. М.) отц Алексій Петрина, игумен мнстра Преображения Гспдня Мгарского лубенского, з братиею презентовал нам універсал антецессора ншего: села до обители их, а именно Вязовок, Олшанку, з вишшим и нижчим млинком, луки, прозиваемие бернадинские, з ліском под фолваркам занятим, так теж село Луку, Хиці, Мгар и Піски з всіми до них належашими угодіями в владіние утверждающий и просили себi на тое конфірмації. Ми прето, гетман, принявши его превелебности отца игумена и братіи прошение за слушное, а к тому по должности ншой християнской иміючи к помянутой стой обители особливую горливість, иж бы в ней разширение хвали Бжой чрез повседневние млтви не уставало, яко всі тие, нижей изображение села, млины и прочие угодія в зуполное им стверждаем владіние, соизволяючи ему, отцу игумену, и другим, по нем будучим, з всею братиею всякие з оних користи, а з млинов приходячие розміровие пожитки, особливе од подданих тих всіх сел належное, опрочь козаков, якие при своих волностех ненарушно мают быти захованы, одбирати послушенство и повиновение так, абы ніхто з помененной старшини в владініи оних и прочіих угодій, особливе в одбираню з помянутых млинов припадаючих пожитков, жадной им, мгарским законникам, найменшой не дерзал чинити трудности, перешкоди и препятія, міти хочем и рейментарско приказуем.

Дан в Гадячом януарія 18 року 1711.

У подлиного тако подписано:

Звиш менованный гетман рукою власною.

(Арк. 25–26. Тогочасна копія. Наприкінці документа намальоване коло, всередині якого написано: «місто печати рейментарской». Запис копіїста перед текстом документа: «Універсал гетмана Иоанна Скоропадского, конфірмований

на села Вязовок, Олшанку, з вишним и нижним млином, луки, прозиваемие бернадинские, з ліском, село, луку Хиці, Мгар и Пески з всіми, до них належними угодіями».)

№ 5

1720, листопада 7 (жовтня 27). Глухів.
Універсал гетьмана Івана Скоропадського

Его црского прстлого влчства Войска Запорожского обоих сторон Днепра гетман Иоанн Скоропадский.

Всем, кому колвек о том відати надлежатимет, ознаймуем сим ншим універсалом, иж заносили до нас жалобу превелебний его млсть отц Петрина, игумен мнстра Мгарского лубенского, з братиею на міщан лубенских, же которіи прошлого року міскую тамошню греблю оправляючи, скрині млинов своих на оной стоячих, положенем вновь небивалого бруса так підвишили, же и млины монастирские у висшой греблі на Мгарі найдуючиеся, и сінокосние міщца и луги понад Сулою рікою будучие, подтопили. а особливе зайшла нас скарга и от пна Петра Кулябки, знатного товариша войскового, на тих же мелников греблі міської лубенской за подтопление его власних, куплею набутих, кгрунтов, лугов и лук сінокосних з того ж напрасного скринь млинових поднятия ставшоеся. В якої своей кривді помененний отц игумен мгарский лубенский з братиею и он, пн. Кулябка, хочай удавалися двокротне до пна полковника лубенского, якож пн. полковник чрез розищиков од себе посланнях извистившися, же так власне діється и приказовал помянутим міщанам вишенаміненний брус скинувши, на преждной мірі скрині млиновие держати. Однак они и доселі в своей упартости, не скидаючи того бруса, тривають. Чого ради так честние отцеве законники обители Мгарской лубенской як и пн. Петро Кулябка, просили нас, абисмо справу тую висланными ншими веліли розискати и сатисфакцією по розиску укончили. Прето мы, гетман, тому их прошению, а иле слушному, давши у себе місце, поліцаем пп. Петру Уманцеві, Семену Чуйкевичу и Петру Пекаліцкому, знатному товариству войсковому, висланным ншим, в полку Лубенском обрiтаючимся, сей інтерес о подтопі от млинов міських лубенских вишшим млинам мгарским и другим кгрунтам мнстрским и пна Кулябчиним діючомся перед себе взявши, когда надпораються од поліценних себi наперед сего діл по самой истинні без нарушения своей совісти розискали. На що міют и себi посторонних мелников и других людей, на важности води и потопі добре знаючихся, употребити, куда до Лубен в присудствие им, пнам висланным ншим, и пн полковник лубенский од себе кого хочай з тих же, якие перед тим уже послани были розищиков, зослати міст, жадаем и когда доведеться жалоба помянутих

особ на мелников греблі міскої лубенскої до нас занесенная бити праведна, позволяем им, пп. ви-сланним ншим, вишеозначенний новоприложен-ний брус чили пленицу, чрез що подняте скринь млинових и подтоп висшим млинам и кгрунтам вгорі будучим стался, преч знести и на старой міре, на которой и мнстрского млина на той же греблі міскої стоячого, скриня зостае, скрині млинов міщанских устроїти и все тое в розиску записавши документалне, к нам в Глухов оний привозити. За чим, аби всяк кого колвек вишемє-ненние висланние нши до того розиску востре-буют, без огурства передних становился и пра-

ведное не хиячися на жадную сторону, чинил од себе сознате и свидїтельство, рейментарско жада-ем и приказуем.

Дан в Глухові октовр. 27 д. 1720.

У подлинного тако подписано:

Звиш менованный гетман рукою власною.

(Арк. 26 зв. — 27 зв. Наприкінці документа намальоване коло, всередині якого написано: «місто печати рейментарскої». Запис копіїста перед текстом документа: «Універсал гетмана Іоанна Скоропадского о розиску подтопленних млинов мнстирских и прочого».)

ДЖЕРЕЛА

1. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. К., 2005. Ч. 1. 231 с.
2. Мицик Ю. З історії Кодака та його околиць. *Український археографічний щорічник*. К., 2016. Вип. 19/20. С. 424–429.
3. Мыщык Ю.А. Украинские летописи XVII века. Д.: ДГУ, 1978. 108 с.
4. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. К., 1910. Т. 2. 287 с.
5. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2005. 602 с.
6. Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 / упоряд.: І. Крип'якевич, І. Бутич. К., 1998. 383 с.
7. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / упоряд.: І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. К.; Л., 2004. 1118 с.
8. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / упоряд. І. Бутич. К., 2002. Ч. I. 780 с.
9. Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / упоряд.: І. Бутич, В. Ринсевич. К.; Л., 2006. Ч. II. 799 с.

REFERENCES

1. Butych, I., (Comp.). (2002). *Universaly Ivana Mazepy (1687–1709)*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Butych, I., Rynsevych, V. (Comp.). (2006). *Universaly Ivana Mazepy (1687–1709)*. Kyiv; Lviv [in Ukrainian].
3. Butych, I., Rynsevych, V., Teslenko, I. (Comp.). (2004). *Universaly ukrainskykh hetmaniv vid Ivana Vyhovskoho do Ivana Samoiloovycha (1657–1687)*. Kyiv; Lviv [in Ukrainian].
4. Kryvyakevych, I., Butych, I. (Comp.). (1998). *Universaly Bohdana Khmelnytskoho 1648–1657*, Kyiv [in Ukrainian].
5. Kryvosheia, V. (2005). *Ukrainska kozatska starshyna*. P. 1. Kyiv, [in Ukrainian].
6. Modzalevskiy, V. (1910). *Malorossiiskii rodoslovnyk*. V. 2. Kyiv [in Ukrainian].
7. Mytskyk, Yu. (2016). *Z istorii Kodaka ta yoho okolyts*. *Ukrainskyi arkhaeologichnyi shchorichnyk*, 19/20, 424–429 [in Ukrainian].
8. Mytskyk, Yu. (1978). *Ukrainskie letopisi VII veka*. Dnepropetrovsk: AIS [in Ukrainian].
9. Pavlenko, S. (2005). *Otochennia hetmana Mazepy: soratnyky i prybichnuku*. Kyiv: Vydavnychi Dim «KM Akademiia» [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 18.03.2020 р.